

vorm van de kerk verwoord.⁸ Voorts was de opleiding te Kampen symbool van de identiteit waarmee zij als *kerk* haar geestverwanten tegemoet trad.

Voor de Doleantie als 'kerkelijke actie' van 1886⁹ lagen de accenten precies omgekeerd. Reeds in zijn *Tractaat van de Reformatie der Kerken* (1883) had Kuiper de trend aangewezen: De kerkeenheid moet in de *lokale* kerk gestalte krijgen. Als de burgerlijke gemeente één is, dan moet ook de formatie van de kerk één zijn. Geen twee 'gelijksortige kerkformaties' in dezelfde plaats naast elkaar. Dat is de eis van het beginsel. Alleen bij principiëel confessioneel verschil kan men 'met eere' (!?) zich afzonderlijk formeren.¹⁰ Reformatie van de kerk geschiedt dan ook niet door afscheiding, maar veeleer door omzetting van 'collegiale besturen' in 'kerkelijke vergaderingen', die de confessie en de kerkorde handhaven.

Landelijk bezien gaf deze benadering echter een onhelder beeld. Het leidde tot een 'voorlopige' kerkformatie, die niet alleen de deur openhield naar de Christelijke Gereformeerde Kerk toe, maar ook de drempel voor de aarzelande hervormde gemeenten zo laag mogelijk moest houden. Geen wonder, dat de Christelijke Gereformeerde Kerk de dolerenden meer zag als een 'richting' in het Nederlandse Hervormde Kerkgenootschap dan als een kerk (acta Christelijke Gereformeerde Kerk Assen 1888, art. 51). Wat was hun status? Zou door vereniging met hen de Christelijke Gereformeerde Kerk via een achterdeur toch weer in de Hervormde Kerk komen?

Tijdens de conferenties, die aan de officiële onderhandelingen vooraf gingen, gaven Kuiper c.s. enige opheldering.¹¹ Het ging, bij de verhouding tussen Christelijke Gereformeerde Kerk en Nederduits Gereformeerde Kerken, niet om een 'ware kerk' die in onderhandeling was met een (orthodoxe) hervormde 'richting', maar om (plaatselijke!) ware kerken, die *samen* staan in de 'vergadering der gelovigen' en de facto één zijn in de wortel van de historische gereformeerde kerken 'dezer natie'.¹²

Hierdoor kwam de discussie over de 'ware kerk' naar art. 28/29 NGB op een ander vlak, nl. van verticaal (tussen ware en valse kerk) naar horizontaal (plaatselijke ware kerken, die in de breedte samengaan). Ook verschoof het accent in het gesprek over de kerkeenheid. En wel van *onderhandelingen* tussen

8. Reglement 1869, artt. 1, 2 en 3.

9. Over de aanduiding van de Doleantie als 'kerkelijke actie', zie onder meer Generale Synode [hierna g.s.] Dordrecht 1893, art. 224; g.s. Arnhem 1902, art. 37 en g.s. Utrecht 1905, art. 85.

10. A. Kuiper, *Tractaat van de Reformatie der Kerken*, Amsterdam 1883, 36-37.

11. Vgl. hierover E.D. Kraan, a.w., 235 vv.

12. *Idem*, 235.